

Genève -Paris -Münich 1966, s. 118-119; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi IV*, s. 806-807, rs. 1185-1186; a.mlf., *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri IV*, s. 66-67, rs. 104-105; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975, s. 123-125, rs. 71; J. Ivanov, "Kadın Köprüsü", *Bulletin de l'Institut archéologique bulgare*, I, Sofia 1910, s. 197-201, rs. 100; Vehbi Tamer, "Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vakıfları ve Vakfiyeleri", *VD*, IV (1958), s. 107-124.

SEMAVİ EYİCE

İSHAK PAŞA KÜLLİYESİ

İnegöl'de

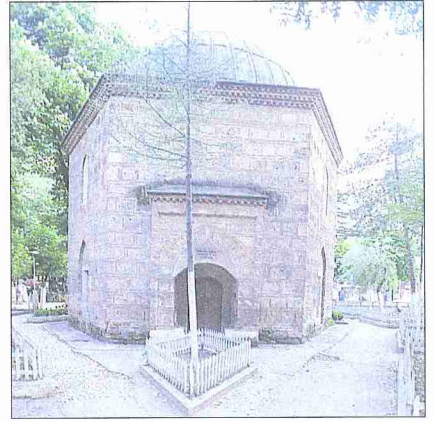
XV. yüzyılın ikinci yarısında
inşa edilen bir külliye.

İnegöl'de şehrin merkezini oluşturan külliye'nin bânisi, Fâtih Sultan Mehmed devrinde vezîriâzam olarak görev yapan İshak Paşa'dır. Külliye ile İshak Paşa'nın diğer vakıfları hakkında geniş bilgi veren vakfiye, Safer 891 (Şubat 1486) tarihli olup buna Cemâziyelevvel 892 (Mayıs 1487) tarihinde bir ek yapılmıştır. Bu vakfiyede belirtilen cami, medrese, türbe, imaret, han ve ahırlardan oluşan külliye'den imaret, han ve ahırlar günümüze ulaşmamış olup mimarileri hakkında bilgi yoktur.

İnşa kitâbesi bulunmayan cami vakfiyeden anlaşıldığına göre 873'ten (1468-69) önce tamamlanmıştır. Plan itibarıyla zâviyeli / tabhâneli gruba dahil olan camide yan mekânlar eyvanlı olarak düzenlenmiştir. Yapının taş ve tuğla kullanımı ile oluşan almaşık örgülü duvarları altta sivri hafifletme kemerleri altında dikdörtgen, üstte sivri kemerli iki sıra pencerelere sahiptir. Camide mihrap ekseninde yer alan iki birimden kuzeydeki daha geniş olup üzeri üçgenlerle geçişi sağlanmış kubbe ile örtülmüştür. Bu kubbenin tepesinde mukarnaslı aydınlık feneri, kasağında ise güney tarafı hariç üç yönde birer sivri pencere yer almaktadır. Mihrap yönündeki birim kuzeydekine göre biraz küçük tutulmuş ve burası da prizmatik üçgenlerle geçişi sağlanmış kubbe ile örtülmüştür. Kasağında kuzey yönü dışında üç yönde sivri pencere bulunmaktadır. Tab-

hâneleri oluşturan birimler orta kubbenin genişliği boyunca kuzeye uzatılmış olup dikdörtgen mekânlar olarak ele alınmıştır. Bu mekânlar güneyde üçgenlerle geçişi sağlanan kubbe, kuzeyde ise aynalı tonozla örtülmüştür. Bu birimlerdeki kubbelerin kasağında yalnızca güney yönde birer sivri kemerli pencere mevcuttur, bu yönlerde alt sırada pencere yoktur. Kible ekseninde birer yarım yuvarlak niş yer almaktadır. Mihrap, dikdörtgen bir niş şeklinde tanzim edilmiş olup köşeleri sütunçelerle yumuşatılmıştır. Üstte yedi sıra olarak düzenlenmiş zarif mukarnaslı bir yaşmağı vardır. Nişin etrafında yer alan çerçevenin sonradan yenilediği anlaşılmaktadır. Caminin kuzeyinde yer alan beş birimli son cemaat yeri altı kalın pâyeye oturan sivri kemerli açıklıklara sahiptir. Birimlerin üzeri kubbelerle örtülü olup kapı eksenindeki hariç diğerleri dıştan meyilli bir çatı ile gizlenmiştir. Yüksek tutulan orta kubbeye üçgenlerle, diğerlerine ise pandantiflerle geçiş sağlanmaktadır. Son cemaat yerinde bu revak cephesi üstte üç sıra kırpi saçak altında zikzak, üçgen ve altıgenlerden oluşan geometrik düzenlemeli tuğlalarla hareketlendirilmiştir. Ekseninde yer alan kapı basık kemerli bir açıklığa sahiptir. Sonradan değişikliğe uğrayan bu kapının üstünde yer alan dört satırlı Arapça kitâbe 1294 (1877) tarihli bir tamire işaret etmektedir. Son cemaat yerinin batı köşesinde yer alan sivri kemerli açıklıklı bir kapı ile bu yönde yapıya dışarıdan bitişik olan minareye ulaşmaktadır. Minarenin kaidesi dışa taşkın beş cepheli olup taş ve tuğla ile almaşık örgülüdür. Üstte yer alan tuğla pabuç kısmı ile birlikte kaide orijinaldir. Tuğladan silindirik gövde, şerefe, petek ve külâh kısımları ise yenilenmiştir. Caminin kuzeyinde mihrap ekseninde bulunan şadırvan tamamen yeniden yapılmıştır ve altıgen planlı bir hazne ile bunun üzerinde kiremit kaplı ahşap sundurmaya sahiptir.

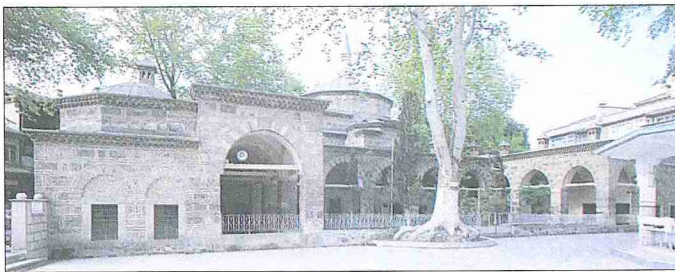
Caminin kuzeyinde yer alan medrese, "U" şeklinde sıralanmış revakların arkasında on iki oda ile eksende dışa taşkın

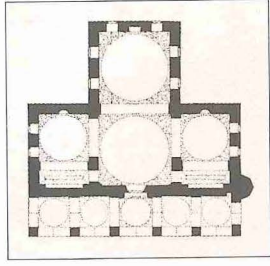
Ishak Paşa Türbesi – İnegöl / Bursa

bir dershane'den oluşmaktadır. Dershane'nin kapısı üzerinde yer alan üç satırlık Arapça kitâbeden yapının 887 (1482) yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır. Taş ve tuğlanın kullanımı ile almaşık örgülü duvarlara sahip yapıda revaklar on üç birimden oluşur. Pâyelere oturan sivri kemerli açıklıklı bu revaklardan dershane eksenindeki birim yüksek tutulmuş olup prizmatik üçgenlerle geçişi sağlanmış kubbe ile, diğerleri ise aynalı tonozlarla örtülmüştür. Odalarda tromplu, dershane prizmatik üçgenlerle geçişi sağlanan kubbe bulunmaktadır. Köşe odaları dört, diğer odalar ikişer sivri kemerli alınlıklı dışa açılan pencerelere sahiptir. Odaların bazılarında revaka açılan birer pencere daha vardır. Her odada değişik yönde ocak ve dolap nişleri mevcuttur. Dershane yönündeki revak cephesi, altıgen ve yıldızlardan oluşan geometrik kompozisyonlu düzenleme ile hareketlendirilmiştir. Basık kemerli kapı açıklığına sahip dershane içte üç basamakla zeminden yükseltilmiştir. Kapının iki yanında birer alt pencere, dışa bakan yan ceplerde altı üstlü birer, kuzey cephede ise ikişer pencere mevcuttur. Prizmatik üçgenli geçiş bölümünde dört yönde birer pencere daha vardır.

Caminin güneybatısında yer alan türbe, vakfiyeden anlaşıldığına göre İshak Paşa'nın hanımı Tâcünnisâ Sultan Hatun için yaptırılmıştır. Taş ve tuğla ile almaşık örgülü duvarlara sahip yapı altıgen planlı olup kasnaksız bir kubbe ile örtülmüştür. Kuzey cephede dışa taşkın kapı, iki yan cephelerde altı üstlü birer pencere, kapı ekseninde bir mihrap nişi bulun-

Ishak
Paşa
Camii –
İnegöl /
Bursa

Ishak Paşa
Camii'nin
planı

maktadır. Alt sıradaki pencere alınlıkları süslemeli olarak düzenlenmiştir. Kapı ve pencere kanatları yekpâre ceviz ağacından olup orijinaldir. Türbede Tâcünnisâ Sultan Hatun'un kabrinden hiçbir iz kalmamıştır. İshak Paşa'nın kabri ise vaktiyle caminin güneyinde yer almaktaydı. Geçiş engellediği gerekçesiyle 1937 yılında kaldırılmış ve taşları türbeye taşınmıştır. Çok süslü olan taşlardan paşanın 4 Safer 892'de (30 Ocak 1487) vefat ettiği anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Âşıkpaşazâde, *Târih*, s. 191; a.e. (Atsız), s. 227; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 234; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 11; Ayverdi, *Osmanlı Mîmârisi III*, s. 294-304, rs. 490-513; Aptullah Kuran, *The Mosque in Early Ottoman Architecture*, Chicago 1968, s. 130-131, rs. 108; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 116-117, rs. 108; Metin Sözen v.dğr., *Türk Mimarîsinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 52, 111-112, rs. 317; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medresele-ri*, İstanbul 1976, s. 261-263; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarîsi*, İstanbul 1986, s. 89-91; a.mlf., "İnegöl İshak Paşa Camii ve Külliyesi", *STAD*, sy. 4 (1989), s. 16; Vehbi Tamer, "Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vakfi-yeleri ve Vakıfları", *VD*, sy. 4 (1958), s. 107-124, rs. 1-9; Ali Saim Ülgen, "İnegöl'de İshak Paşa Mimarî Manzumesi", a.e., sy. 4 (1958), s. 192^{a-d}; Semavi Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dinî-İçtimâî Bir Müessesesi: Zâviyeler ve Zâviyeli Camiler", *İFM*, XXIII/1-2 (1963), s. 44.

ENİS KARAKAYA

AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

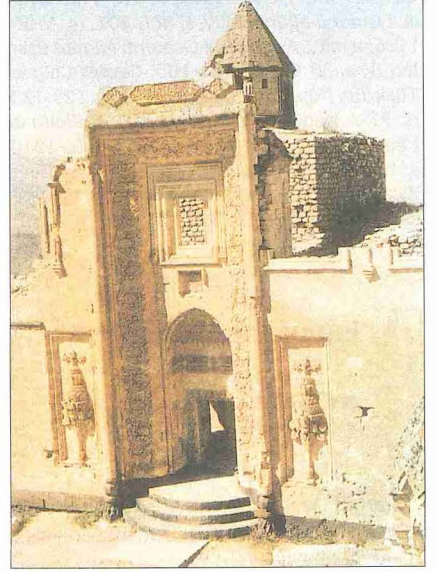
İSHAK PAŞA SARAYI

Doğubayazıt'ta
XVIII. yüzyıl sonlarına ait
bir saray külliyesi.

Ağrı ilinin Doğubayazıt ilçesinde şehre hâkim bir tepenin üstünde mâlikâne olarak kurulmuş bir külliye durumundadır. Harem dairesinin cümle kapısı üstündeki kitâbesine göre 1199 (1785) yılında İshak Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. İshak Paşa, bu bölgeye XVIII. yüzyılda hâkim olan Çıldır hânedanından Hasan Paşa'nın oğlu olup vezirlik rütbesiyle Çıldır ve Ahıs-ka valisi oldu. Ancak yaptırdığı sarayın ih-

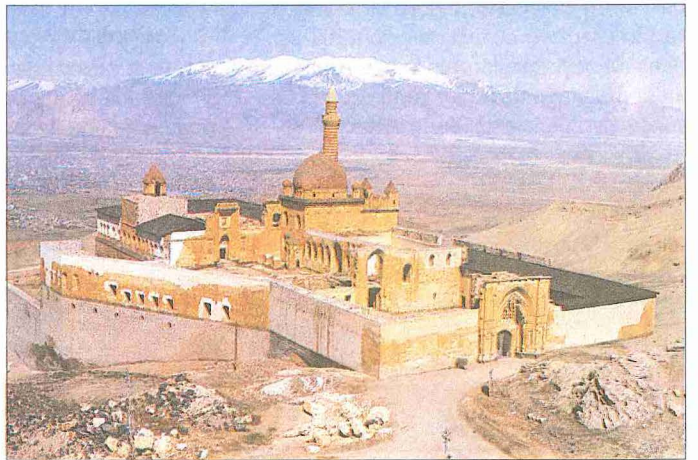
tişamı, Osmanlı hânedanı ile rekabete girişmek düşüncesinde olduğunu gösterdiği gibi İran'dan İstanbul'a giderken burada misafir edilen İran elçisinin padişah huzurundaki abartılı sözleriyle bu rekabeti kıskırtması, İshak Paşa'nın gözden düşmesine ve Hasankale'ye sürgün edilmesine yol açtı; İshak Paşa orada öldü. Sarayın daha sonraki tarihi hakkında yeterli bilgi yoktur. Yalnız Fransız şarkiyatçısı Pierre-Amédée Jaubert seyahatnâmesinde bazı bilgiler vermektedir. XIX. yüzyılın başında şehirde çıkan bir veba salgını saraya da sıçrayarak haremde pek çok kişinin ve bu arada Doğubayazıt Beyi Mahmud Paşa'nın ölümüne yol açmıştır. Sarayın iç avlusundaki mezarlığa gömülen paşanın burada mevcut mezar taşında sonradan kazınmış ölüm tarihi, kendisi tarafından bir süre hapsedirilen Jaubert'in seyahatnâmesinde verdiği bilgilerle aydınlanmış ve Mahmud Paşa'nın 1805 yılında öldüğü ortaya çıkmıştır. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nın ardından bölge Rus hâkimiyetine geçmiş, ancak I. Dünya Savaşı sonunda tekrar Türk idaresine girmiştir. Bundan sonra İshak Paşa Sarayı'nın önemli bir yerleşime sahne olmadığı ve böylece harap olmaya yüz tuttuğu düşünülebilir. 1950 yıllarından itibaren saray ve külliyesi pitoresk görünümü sebebiyle tanınmaya başlanmış ve 1960 yıllarında Müzeler Genel Müdürlüğü'nde görevli Mahmut Akok tarafından bütün mimari karakterini ortaya koyan ayrıntılı plan ve rölöveleri çizilerek yayımlanmıştır. Ardından bu önemli külliye restore edilmesine girilmiştir. 1982 yılında da Yüksel Bingöl Almanya'da bu sarayla ilgili bir doktora tezi yapmıştır (bk. bibl.).

Eski yerleşim yerinin 7 km. uzağında yer alan saray, 50,00 × 115,00 m. boyutlarında dikdörtgen bir düzende yaklaşık

Ishak Paşa Sarayı'nın harem kısmının taç kapısı

7600 m²'lik bir alanı kaplamaktadır. Doğu-batı doğrultusunda yerleştirilmiş olan saray yanyana üç ana gruptan oluşmaktadır. Saraya, doğu yönünde bulunan sade cephe üzerindeki çok gösterişli bir cümle kapısından girilmektedir. Selçuklu etkileri ağır basan, ancak Avrupa ampir üslûbunun etkileri de görülen kapı dışa taşkın olup sivri kemerli olarak düzenlenmiştir. Pilastrlar, nişler ve mukarnasla dekore edilen kapı altta basık kemerli açıklığa sahiptir ve buradan ön avluya geçiş sağlanmaktadır. Cümle kapısının iç cephesi de gösterişli bir kitle halinde olup üstünde ayrıca küçük bir odası vardır. Kare planlı olan birinci avluda kapının sağında duvara bitişik yapılmış sivri kemerli bir

Ishak Paşa
Sarayı -
Doğubayazıt /
Ağrı